

CHINY W SETNĄ ROCZNICĘ REWOLUCJI XINHAI – SZKICE

Agnieszka Łobacz

Trzy zasady ludu – DOKUMENT PROGRAMOWY SUN YAT-SENA. REFLEKSJE TŁUMACZKI

Trzy zasady ludu (*san min zhu yi*, 三民主义, ang. *Three Principles of the People*) to zbiór podstawowych koncepcji Sun Yat-sena dotyczących odbudowy pozycji narodu i państwa chińskiego oraz zaprowadzenia efektywnej demokracji. W pierwotnym zarysie przedstawione zostały po raz pierwszy w latach 1905–1906, choć autor już wówczas zaznaczał, że są to wyniki jego z dawna prowadzonych rozważań. Zasady te stały się osią większości wystąpień Suna w słowie i piśmie w ciągu następnych lat, stale bowiem nad nimi pracował, rozwijał je i uzupełniał, a także weryfikował niektóre idee i stwierdzenia. Na modyfikacje koncepcji wpływały zarówno nowe wydarzenia (I wojna światowa i jej konsekwencje, rewolucja w Rosji, koncepcja samostanowienia narodów), jak i nowe lektury i dyskusje w środowiskach zagranicznych uczonych.

Wersja tekstu, którą dysponujemy, nie jest – niestety – najpełniejsza i najbardziej dopracowana, gdyż ta padła ofiarą pożaru w 1922 r. W wyniku rozłamu w kierownictwie wojskowego rządu Guomindangu w Kantonie doszło do ostrzału artyleryjskiego, który wywołał pożar kwatery Sun Yat-sena i ogień strawił jego rękopisy – owoc wieloletniej pracy, a także znaczną bibliotekę zgromadzoną do prowadzonych przez niego badań.

W latach 1923–1924 Sun opublikował jeszcze artykuł *Historia rewolucji* i przedredagował wcześniejszy *Podstawy odbudowy narodu*. W 1924 r., już zmagając się z chorobą i zapewne świadom nieuchronnie zbliżającego się kresu życia, uznał za pilne możliwie szerokie rozpropagowanie swego podstawowego programu i podjął wysiłek przedstawienia swoich tez w wykładach publicznych. Dla następnych pokoleń pozostał zatem tekst, na którym odbiła się kondycja zdrowotna Sun Yat-

-sena, nie zawsze sprzyjająca sprawności intelektualnej, oraz staranie autora, by dotrzeć do bardzo różnie przygotowanych słuchaczy. Sun Yat-sen zmarł w Pekinie w marcu 1925 r.

Znany nam tekst *Trzech zasad ludu* został sporządzony na podstawie notatek Huang Changgu z wykładów wygłoszonych przez Sun Yat-sena wiosną 1924 r. (od 27 stycznia do 26 kwietnia – zasada pierwsza i zasada druga, zasada trzecia była przedstawiona w sierpniu). Sun Yat-sen zaznaczył w przedmowie do wydania tego zapisu, że miał to być większy cykl obejmujący pełną wykładnię koncepcji funkcjonowania państwa i społeczeństwa zatytułowany „Budowa państwa”. Miały się nań złożyć, prócz *Trzech zasad*, dalsze części: konstytucja dotycząca pięciu rodzajów władzy; administracja terytorialna (czyli władze lokalne); rząd centralny; polityka zagraniczna; program obrony kraju. Wiele przygotowanych materiałów do wymienionych dalszych części spłonęło we wspomnianym pożarze.

Jako dokument programowy tekst *Trzech zasad ludu* jest podyktowany doraźnymi potrzebami sytuacji politycznej i zdeterminowany przez cele, którym ma służyć:

- analizie aktualnego stanu dokonywanej rewolucji: w chwili prezentowania wykładów Chin nie miały jednolitego rządu, a słabość państwa, wręcz zagrożenie jego bytu, były dominantą oceny sytuacji w oczach Sun Yat-sena;
- wskazaniu zadań, w których rewolucja miała przede wszystkim służyć narodowym interesom Chin;
- przekonaniu słuchaczy o nieodzowności ich realizacji, czyli przedstawienie tez słuszności prezentowanych koncepcji;
- dostarczeniu argumentacji dla dyskusji z nieprzekonanymi i do zwalczania przeciwników politycznych, w tym także wciąż licznych w Chinach zwolenników przywrócenia monarchii, pojawiających się nawet wśród uczestników Rewolucji *Xinhai*, czy licznych już w owym czasie wykształconych za granicą głosicieli teorii odmiennie interpretujących doświadczenia rewolucji w innych krajach.

Jest to program rewolucji w trakcie jej trwania, rewolucji, której początki Sun Yat-sen datuje na *30 lat wstecz* (czyli na założenie pierwszej partii w gronie studentów w Tokio, w 1895 r.); rewolucji, która według niego nie „przeorała” jeszcze świadomości społeczeństwa, a przede wszystkim nie wykorzystwała historycznej szansy, jaką stanowiło obalenie cesarstwa – obalenie dynastii mandżurskiej, *skoro po dzień dzisiejszy – czyli po 13 latach – nie udało się zbudować państwa (republiki)*.

Sun Yat-sen, sam kształcony za granicą i organizujący w owym czasie jednocześnie zwolenników reform i rewolucji, doceniający rolę kontaktów ze światem,

jest równocześnie świadomy, że rosnące liczby młodych Chińczyków studiujących w innych krajach w ciągu kilkudziesięciu lat przed Rewolucją *Xinhai* i później spowodują przeniesienie do Chin wraz z wykształceniem i znajomością świata koncepcji nie tylko odmiennych od jego programu, ale wręcz dla jego też szkodliwych. Aby zatem przygotować słuchaczy do działania w otoczeniu, w którym rozprzestrzeniają się szeroko różne nowe idee i nowinki polityczne rodem z zagranicy („nowa kultura”, kosmopolityzm), zawiera w wykładach znaczny zasób wiedzy ogólnej: wiadomości dotyczące historycznego rozwoju ludzkości, ustrojów politycznych, narodowości, wzrostu potęgi i upadku państw. Szczególne miejsce zajmuje przedstawienie rewolucji demokratycznych dokonanych przez inne narody, od Cromwella, przez rewolucję francuską, po walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych i wojnę secesyjną. Omawiając I wojnę światową, podkreśla specyfikę rewolucji rosyjskiej. Jest to wiedza podana ze świadomie założoną symplifikacją wybiórczo przytaczanych procesów historycznych. Dobór wiadomości i nadana im interpretacja są podporządkowane zarówno możliwościom słuchaczy, jak i przede wszystkim potrzebom przyjętego programu, czyli:

- odbudowie narodu i pozycji Chin,
- stworzeniu ustroju opartego na prawdziwie demokratycznych zasadach,
- zapewnieniu godnych warunków bytowania wszystkim warstwom społecznym.

Realizacji tych celów służy program *Trzech zasad ludu*.

1. Zasada narodowości, dosłownie „nacjonalizmu”, w jego rozumieniu z XIX i XX w. Bliższe intencjom autora byłoby sformułowanie „zasada poczucia narodowego” lub „zasada ducha narodu”; pojęcie „ducha narodu” występuje w tekście w takim samym znaczeniu. Najbliżej znaczeniu, jakie autor nadaje terminowi „nacjonalizm”, odpowiada dziś termin „patriotyzm”.

2. Zasada władzy ludu;

3. Zasada bytu, warunków życia ludu.

Na zasadę patriotyzmu autor kładzie szczególny nacisk, a założeniem podstawowym jest uświadomienie słuchaczom dramatyzmu ówczesnego położenia Chin, zdefiniowanego jako „subkolonia” (ang. *hypocolony*).

Sun Yat-sen stwierdza, że w społeczeństwie chińskim doszło do utraty ducha narodowego, który to proces datuje na okres opanowania Chin przez Mandżurów. Sun podkreśla konieczność uświadomienia sobie, że podbój kraju był możliwy dzięki zdradzie i niedostatecznemu oporowi wobec obcych najeźdźców, a panowanie dynastii mandżurskiej, zwłaszcza przeciągnięcie na swoją stronę przez mandżurskich władców inteligencji chińskiej, przyczyniło się do pograżania się

narodu w inercji. Sun wskazuje na słabości Taipingów, powolność dynastii Qing wobec obcych mocarstw, a przede wszystkim krytykuje nie dość ostre traktowanie dynastii mandzurskiej jako obcego panowania oraz wręcz niezrozumiałe występowanie przez przedstawicieli społeczeństwa chińskiego w obronie mandzurskiego cesarza – sprzeczne z duchem patriotyzmu.

Potrzeba odbudowy patriotyzmu i poczucia tożsamości narodowej jest zatem paląca, dla jej potwierdzenia przywoływane są w tekście czasy świetności Chin (gdy *były szczytową potęgą w świecie*), rozległość terytorium Chin, szacunek ze strony innych – małych – państw w Azji Południowo-Wschodniej. ([...] *i nie było takiego, które by złożenia trybutu za zaszczyt nie uważały*), przy tym zdobycie tego szacunku i tej pozycji dokonane zostało „metodami godnymi królów”, pokojowo, a nie wskutek podbojów. Sun czyni również szereg odniesień do kultury chińskiej i jej dziejów, cytując m.in. przykład z zakresu filozofii politycznej: Chiny już w starożytności wydały myślicieli, których teorie są zbieżne z właśnie dopiero odkrywanymi przez świat prawdami.

Jest zatem w omawianych wykładach wiele przykładów „ku pokrzepieniu serc”. Wezwaniom do pilnego uczenia się od cudzoziemców rzeczy godnych uwagi (przede wszystkim w zakresie nauk ścisłych i techniki, lecz także w naukach społecznych, gdzie widoczny jest dokonany postęp) towarzyszy wielokrotne przypomnienie, że uczenie się od zagranicy nie może być naśladownictwem. Tym samym nie można jednoznacznie stwierdzić – jak przewinięło się to już w innych tekstach – że Sun Yat-sen pozostawał pod urokiem Zachodu.

Odrębną kwestią jest wskazanie na niebezpieczeństwa i zagrożenia dla narodu chińskiego ze strony sił natury (liczebność populacji innych kontynentów i narodów rośnie szybciej niż Chin) oraz związane z gospodarczym wyzyskiem ze strony obcych państw – straty z powodu działania dzielnic koncesyjnych, obcych banków, Brytyjczyków w oddanym im przez Mandżurów Urzędzie Celnym i inne.

Nasilenie zagrożeń wzmagają sytuacja międzynarodowa, pomimo uwolnienia Chin z jarzma obcej dynastii, lecz nie od konsekwencji jej działań. Wojna Europejska – jak Sun Yat-sen zgodnie z ówczesnym zwyczajem nazywa I wojnę światową – to wojna sprzeczności interesów imperialnych, czyli rozszerzanie władania mocarstw przy użyciu siły, co było jego argumentem przeciw udziałowi Chin w konflikcie. Faktycznie Chiny przystąpiły do wojny po stronie ententy, nie wysyłając jednak oddziałów zbrojnych. Ograniczyły się do wysłania robotników do prac na tyłach, takich jak przygotowywanie okopów. Chiny w wojnie niczego nie zyskały. Chińskie miejscowości przed wojną zajęte przez Niemców, po wojnie zajęła Japonia, dyplomacja powojenna nie uwzględniła interesu Chin, i nawet na konferencji waszyngtońskiej w 1922 r., na którą zaproszono jej przedstawicieli,

przyjęte porozumienie zwycięskich mocarstw przewidywało utrzymanie ograniczeń suwerenności Chin. Istniały też potencjalne zagrożenia militarne, wynikające z braku zaufania do układów z mocarstwami, zobrazowane przez wyliczenie liczby dni potrzebnych poszczególnym mocarstwom do zaatakowania Chin od momentu ogłoszenia mobilizacji. W ocenie Suna, zmianą chwalebną była rewolucja rosyjska i deklaracja wyrzeczenia się polityki imperialnej przez rewolucyjną Rosję. Pozytywnie oceniona została zasada samostanowienia narodów Wilsona. Sun pochwalał hasło Gandhiego „nie współdziałamy”, czyli biernego oporu Hindusów, który nie pozwolił im na zatracenie tożsamości narodowej, lecz z zaznaczeniem, że *czynny sprzeciw to wykazanie ducha narodu*.

Wśród zagrożeń dla odbudowy narodu chińskiego i patriotyzmu Sun Yat-sen wymienia przenoszone z zagranicy nowoczesne tendencje i koncepcje. Zaopatruje to w stosowną interpretację: kosmopolityzm – a opowiada się za nim wielu Chińczyków studiujących za granicą – z teoretycznego punktu widzenia nie jest czymś negatywnym, lecz w obecnych warunkach nie jest odpowiedni do propagowania go w Chinach. Przy tym już w starożytności Chiny głosiły hasło *tianxia zhuyi* (天下主义, tłumaczenie najbliższe: ‘idea świata pod nieboskłonem’), którego treść odpowiada współcześnie głoszonemu kosmopolityzmowi. Jednakże właśnie z powodu tego pojęcia zamazane zostało poczucie tożsamości narodowej Chińczyków.

Sun wymienia przykłady narodów, które nie utraciły ducha narodowego: naród żydowski, zachowujący tożsamość pomimo utraty państwa od dwóch tysięcy lat, naród polski, pokazujący udane odtworzenie państwa po ponad stu latach porobiorowej niewoli.

Zasada władzy ludu. Wykłady składające się na ten dział to rozważania na temat różnych opcji sprawowania władzy przez społeczeństwo. Oparte są one na skrótowym przedstawieniu doświadczeń rewolucji demokratycznych w innych krajach (utożsamianych z obaleniem panujących monarchii) i prowadzą do stwierdzenia, że żaden z dotychczas dokonanych przewrotów nie wykształcił konsekwentnego i spójnego systemu zapewniającego społeczeństwu kontrolę nad powołanymi do sprawowania rządów.

Przyjmując, że zasada władzy ludu może być realizowana wyłącznie w ustroju republikańskim, wśród rozważanych przykładów Sun odrębnie traktuje te rewolucje, które nie zapewniły trwałości rządów republikańskim i zakończyły się restauracją monarchii (Anglia, Francja). Szerzej przytacza takie rozwiązania ustrojowe, jak rządy przedstawicielskie czy federalizm (w USA), przybliża koncepcję praw obywatelskich, omawia prawo wyborcze kobiet (nie jest w tej sprawie jednoznaczny). Formułuje również kryteria funkcjonowania demokracji: wybory po-

wszechne, inicjatywa ustawodawcza należąca do społeczeństwa, narzędzie referendum, mechanizm odwoływania przez społeczeństwo tych spośród wybranych do sprawowania rządów, którzy nie sprawdzili się w tej roli. Zauważa, że spośród państw, z których ustrojami się zapoznał, żadne nie spełnia ostatniego z wymienionych kryteriów, a najbliższa realizacji wszystkich postulatów wydaje się Szwajcaria. Uogólnia swą ocenę rozwoju politycznego myślenia w Europie i Ameryce, stwierdzając, że od czasów Platona nie dokonał się radykalny postęp w filozofii politycznej zachodniego świata: problemy praktyki demokratycznej pozostają nierozwiązane. Brak rozwiązań problemów funkcjonowania demokracji, a nie tylko nieprzystawalność zachodniego modelu demokracji, jest według Suna głównym czynnikiem przesądzającym o niemożliwości udanego przeniesienia zachodnich wzorców do warunków chińskich.

Podjmując dyskusję na temat odpowiedności zastosowania zasady władzy ludu w warunkach chińskich, autor odrzuca opinie o zbyt małym wyrobieniu politycznym ogółu społeczeństwa czy nie dość ukształtowanej kulturze politycznej w Chinach. Przytacza w tym kontekście wypowiedzi Konfucjusza i Mencjusza o długotrwałym sprawowaniu rządów przy zadowoleniu i społecznym spokoju rządzonego narodu. Jego zdaniem świadczy to o rozumieniu pojęcia demokracji w Chinach już 2 tysiące lat temu i powinno przemawiać za złagodzeniem zagranicznych ocen o braku praktyk demokratycznych w Chinach przez całe stulecia. W ten sam tok wyводу wpisuje się wielokrotnie podkreślane uznanie Suna dla najdawniejszych władców (Yao, Shun, Yu, król Wen i król Wu z Zhou) jako tych, którzy sprawowali rządy w interesie rządzonych. Tym niemniej, konkluduje, podstawowe pojęcia odnoszące się do demokracji są w Chinach nowe, a wcześniej nie było potrzeby ich rozważania.

Sun Yat-sen zwraca uwagę, że termin ‘władza ludu’ (*minquan*, 民权) jest nowy w Chinach, podobnie nie używano w Chinach słowa ‘wolność’ (*ziyou*, 自由). Nie było potrzeby stworzenia pojęcia wolności w rozumieniu europejskim czy amerykańskim: funkcjonowanie relacji władza cesarska – lud w Chinach różniło się od europejskich monarchii absolutnych. Te despotycznie traktowały swoich poddanych, w Chinach natomiast lud nie odczuwał bezpośredniego ucisku ze strony cesarza, który był od niego „daleko”. Chińska percepcja wolności prowadzi Sun Yat-sena do konstatacji odmienności celów rewolucji chińskiej od celów rewolucji w krajach europejskich: w Europie wolności było zbyt mało, wolność wraz z pozostałymi hasłami (równość, braterstwo) była nieodzownym warunkiem demokracji. W Chinach natomiast indywidualnej wolności jest zbyt wiele, jej skutkiem jest brak zorganizowania w społeczeństwie, brak umiejętności wspólnego, solidarnego działania, tego, co powinna była wyzwolić rewolucja demokratyczna. Sun dowodzi potrzeby odmiennego pojmowania wolności w Chinach, konfrontu-

jąc wolność jednostki z wolnością narodu. Kierując się nadrzędnością potrzeby umocnienia Chin jako państwa, uważa za konieczne zespolenie wysiłków, odstąpienie od wolności indywidualnej na rzecz współdziałania dla przywrócenia wolności narodu i państwa. Hasło wolności głoszone np. przez rewolucję francuską uważa za zbieżne z przedstawioną powyżej zasadą patriotyzmu.

Hasło równości, podobnie jak wolności, inaczej jest w Chinach postrzegane również z powodu różnic historycznych: w Chinach autokracja była mniej sroga i od dawna nie było dziedzicznej arystokracji, dziedziczny był jedynie tron cesarski. Arystokratycznej hierarchii i próbom wprowadzenia równości w Europie Sun Yat-sen przeciwstawia wypracowany przez siebie ośmioszczeblowy diagram pozycji społecznych, związanych z uzdolnieniami, talentami i umiejętnościami, którym można odpowiednio przypisać kompetencje. Równość mieści się w zasadzie władzy ludu, która właściwie obejmuje wszystkie trzy postulaty rewolucji francuskiej.

Jedynie słuszną drogą zapewnienia sukcesu rewolucji w Chinach jest wypracowanie własnych metod wdrażania demokracji, wykorzystanie doświadczeń oraz staranne przestudiowanie przebiegu procesów demokratyzacji w krajach Europy i Ameryki, lecz nie dla ich nieprzemyślanego kopiowania. Sun zauważa, że Chiny, próbując stosować u siebie wzorce demokracji zachodniej, nie przejmują dobrych rozwiązań, tylko te najgorsze i czynią je w praktyce jeszcze gorszymi (przykład rządu przedstawicielskiego).

Na podstawie swoich przemyśleń, Sun Yat-sen diagnozuje zasadniczą sprzeczność w przestudiowanych przykładach demokracji zachodnich jako funkcję demokracji i rządu: silna demokracja – słaby rząd; słaba demokracja – silny rząd; gdzie jedyną metodą sprawowania kontroli nad wybranymi na stanowiska jest prawo wyborcze, co sprawia, że układ nie spełnia kryteriów demokracji.

Sun Yat-sen proponuje jako uniwersalną koncepcję wprowadzenie zasadniczego rozróżnienia między pojęciami: ‘władza’ (*quan*, 权) i ‘zdolności, kompetencje’ (*neng*, 能) i na podstawie tego rozróżnienia rozdziela ‘polityczną władzę ludu’ i ‘administrowanie, czyli zarządzanie (kompetencje)’. Uwzględniając powyższe rozgraniczenie, Sun sugeruje następujący schemat władzy i rządu:

Władza polityczna (*zhengquan*, 政权) – sprawowana przez lud przy pomocy takich instrumentów jak:

wybory powszechne – prawo odwoływania wybranych – inicjatywa ustawodawcza – referendum; mają one zapewnić społeczeństwu sprawowanie kontroli nad władzą administracyjną.

Władza administracyjna (*zhiquan*, 治权) – składająca się z pięciu segmentów: władzy sądowniczej – władzy ustawodawczej – władzy wykonawczej – wła-

dzy nadzoru – władzy egzaminacyjnej (nawiązanie do konfucjańskiego systemu egzaminów urzędniczych).

W realizacji koncepcji pomocne ma być wprowadzenie trzech kategorii osobowości:

1. twórcy – ludzie o talentach odkrywczych, wynalazcy i innowatorzy;
2. menedżerowie – osoby o zdolnościach kierowniczych, zdolne realizować idee i nowatorskie rozwiązania twórców;
3. wykonawcy/pracownicy – osoby, które mogą wykonywać zadania pod kierunkiem menedżerów.

Sun Yat-sen jest pewien, że proponowana przez niego wizja sprawowania władzy przez naród wobec braku istniejącego wzorca, na którym można by się oprzeć, zmusza do stworzenia modelu gruntownie nowej demokracji i nowej republiki, a jest to jedyne rozwiązanie. Uważa, że zastosowanie proponowanego przez siebie rozgraniczenia pozwoli powołać mechanizm sprawowania przez lud efektywnej kontroli nad rządem, dzięki czemu [...] *będziemy mogli mieć silne państwo i stanąć w jednym szeregu z USA.*

* * *

Główne przesłanie, jakie wyłania się z relacjonowanych wykładów, brzmi: warunkiem powodzenia rewolucji i demokracji jest akceptacja diagnozy ówczesnego stanu państwa. Sun podkreśla konieczność zrozumienia, na czym polega i co się składa na tak dramatyczne położenie Chin w początkach lat 20. XX wieku.

Wczytując się dziś, niemal 90 lat od chwili ich wygłoszenia, w tekst zapisu wykładów Sun Yat-sena, nie sposób nie zastanawiać się, które z jego przemyśleń i wizji – kiedy, gdzie i jak – doczekały się urzeczywistnienia.